

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

نقشه راه عملیاتی

برای توسعه فعالیت‌های تجاری

و اقتصادی بین‌المللی

(ویرایش دوم)

مرداد ۱۴۰۰

شناسنامه گزارش

عنوان:

نقشه راه عملیاتی برای توسعه فعالیت‌های تجاری و اقتصادی بین‌المللی
(ویرایش دوم)

مدیریت پژوهش‌های اقتصادی

تهیه‌کنندگان: سید محمدسجاد نجفی و شبنم فروحی
همکاران:

- معاونت امور بین‌الملل اتاق ایران و پژوهشکده مطالعات منطقه‌ای دانشگاه شهید بهشتی
اظهار نظر کنندگان:

- اتاق‌های مشترک: اتاق مشترک ایران و امارات، اتاق مشترک ایران و هند، اتاق مشترک ایران و قزاقستان
- معاونت کسب و کار اتاق ایران: امور کمیسیون‌های تخصصی: کمیسیون اقتصاد کلان، کمیسیون توسعه پایدار، محیط زیست و آب و کمیسیون توسعه صادرات غیرنفتی
- دکتر حسن ناقد

ناظران علمی: دکتر محمد قاسمی، منیره امیرخانلو، شیما حاجی نوروزی

تاریخ انتشار: مرداد ۱۴۰۰

طبقه‌بندی‌های موضوعی: اقتصاد بین‌الملل و تجارت، اقتصاد بازرگانی، مدیریت بازاریابی و صادرات

واژه‌های کلیدی: تحریم، همکاری‌های بین‌المللی، توسعه صادرات، اتاق‌های مشترک، اتاق ایران، اولویت‌های صادراتی، پسا بایدن

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	چکیده
۷	۱- مقدمه
۸	۲- سناریوهای موجود در بازه زمانی کوتاه‌مدت در خصوص برجام
۸	۲-۱- سناریو اول: توافق سیاسی و بازگشت طرفین به برجام (رفع تحریم‌ها به صورت محدود و موقت)
۱۵	۲-۲- سناریوی دوم: افزایش محدودیت‌های بین‌المللی و فشارهای ناشی از تحریم‌ها
۲۰	۳- توصیه‌ها و پیشنهادات
۲۲	جمع‌بندی
۲۳	منابع
۲۴	پیوست

چکیده

این گزارش با در نظر گرفتن شرایط جاری و آینده مذاکرات برجام، دو سناریو را بر اساس موفقیت و یا شکست مذاکرات برجام به‌عنوان سناریوهای مطرح صورت‌بندی کرده است و بر اساس مطالعات و نظرسنجی از صاحب‌نظران این حوزه، اقدام به تعیین راهبرد در حوزه تجارت بین‌الملل، اولویت‌بندی اقلام کالایی و در نهایت اولویت‌بندی شرکای تجاری در هریک از سناریوهای مورد اشاره می‌نماید. در ادامه به‌صورت خلاصه نتیجه این سناریوسازی ارائه می‌شود:

• سناریوی اول: توافق سیاسی و بازگشت طرفین به برجام (رفع تحریم‌ها به صورت محدود و موقت).

راهبرد: تقویت تولید صنعتی فناورانه و بهبود جایگاه ایران در زنجیره ارزش جهانی

➤ **اقلام کالایی دارای اولویت:** فناوری‌های تولید در صنعت خودروسازی - فناوری‌های تولید در صنعت نساجی - فناوری‌های کشاورزی صنعتی - فناوری‌های تولید در صنایع پایین‌دستی پتروشیمی - فناوری‌های تولید در صنعت داروسازی - فناوری‌های تولید در صنعت بازیافت

➤ **طرف‌های تجاری دارای اولویت:** کشورهایی که توانایی تامین فناوری‌های مورد نیاز در صنایع هدف ایران را داشته باشند: چین، هند و آلمان. کره جنوبی و ژاپن هم در رده‌های بعدی قرار دارند. البته باید توجه نمود کره جنوبی و ژاپن به‌طور سنتی پیروی کامل از سیاست‌های بین‌المللی آمریکا در عرصه سیاسی از خود نشان داده‌اند، که این مسئله با توجه به سابقه روابط ایران و آمریکا بسیار مخاطره‌برانگیز است، لذا هم ایجاد تنوع شرکای تجاری در خصوص حوزه‌های همکاری با این دو کشور باید به‌طور ویژه مورد توجه قرار بگیرد و هم به‌طور خاص در قراردادهای دوجانبه (از ناحیه تحریم‌های یکجانبه آمریکا) به مسئله ضمانت‌های حقوقی اجرای تعهدات طرف مقابل توجه شود.

➤ توجه به دو نکته درباره این سناریو ضروری است. اولاً به اعتقاد بسیاری از کارشناسان روابط بین‌الملل و اقتصادی، حتی در صورت بازگشت آمریکا به برجام، این توافق فاقد ویژگی‌های برجام اول خواهد بود و کشورها، بانک‌ها و شرکت‌های بزرگ بین‌المللی به آن اعتماد لازم را نخواهند داشت. لذا انتظار نمی‌رود مانند سال اول توافق برجام، صف ادامه‌داری برای ورود هیات‌های بازرگانی و حصول توافق‌های بزرگ تجاری و اقتصادی باشد. حتی برخی به صورت بدبینانه عمر توافق جدید و محدود را هم فراتر از دو یا سه سال نمی‌دانند. ثانیاً مدیریت منابع ارزی در این سناریو دارای اهمیت است و نباید منابع آزاد شده صرف واردات بی‌رویه کالاهای مصرفی نهایی شود.

• سناریوی دوم: افزایش محدودیت‌های بین‌المللی و فشارهای ناشی از تحریم‌ها و بازگشت به شرایط

سال‌های اول دهه ۹۰

➤ راهبرد: تامین نیازهای اساسی مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان برای تضمین حداقل معیشت مردم

و حفظ بنیه تولیدی کشور

➤ اقدام کالایی دارای اولویت: تامین کالاهای اساسی کشاورزی و غذایی - تامین فناوری وارداتی مورد

نیاز در صنعت برق کشور - تامین مواد دارویی ضروری - واردات فناوری‌های تولید و کالاهای واسطه‌ای

ضروری اقتصاد کشور

➤ طرف‌های تجاری دارای اولویت: چین، اوراسیا، ترکیه، عراق، افغانستان و سوریه.

پیشنهاد می‌شود برای تهیه نقشه عملیاتی دقیق‌تر و تفصیلی‌تر، از ظرفیت اتاق‌های مشترک استفاده شود.

بدین ترتیب که از طرف اتاق ایران، رسماً ماموریت تهیه برنامه‌ها و راهکارهای تفصیلی به تفکیک کشورها در

دو سناریوی فوق به اتاق‌های مشترک واگذار شود تا مثلاً ظرف دو ماه آینده آن را تهیه کنند.

۱- مقدمه

گزارش پیش‌رو در راستای انجام یکی از مصوبات هیأت رئیسه محترم اتاق ایران برای سال ۱۴۰۰ با عنوان «نقشه راه عملیاتی برای توسعه فعالیت‌های تجاری و اقتصادی بین‌المللی: سناریوهای پسابرجام»، تهیه و تدوین گشته است. گزارش حاضر چارچوبی تحلیلی در خصوص تهیه نقشه راه عملیاتی فراهم ساخته است. بر اساس آخرین گزارش وزارت خارجه ایران به مجلس شورای اسلامی درباره اجرای برجام، آمریکا پذیرفته است که تمامی تحریم‌های ذکر شده در برجام (شامل تحریم‌های بخشی، موضوعی یا شخصی) و نیز کلیه تحریم‌های وضع شده بعدی که مانع انتفاع ایران از آثار لغو تحریم‌های برجامی می‌شوند، رفع خواهند شد. آمریکا همچنین متعهد به ابطال شناسایی سپاه پاسداران به عنوان سازمان تروریستی و همچنین لغو فرمان‌های اجرایی ترامپ خواهد بود. این در حالی است که در هفته‌های اخیر، منتقدان داخلی دولت بایدن از احتمال تسلیم شدن دولت بایدن در مقابل خواسته‌های ایران ابراز نگرانی کرده‌اند. در این راستا پیرو جلسات برگزار شده با متخصصان و کارشناسان حوزه‌های علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دو سناریو که بیشترین احتمال وقوع در ماه‌های پیش‌رو را دارند به قرار زیر است:

(۱) سناریوی اول: توافق سیاسی و بازگشت طرفین به برجام (رفع تحریم‌ها به صورت محدود و موقت)

(۲) سناریوی دوم: افزایش محدودیت‌های بین‌المللی و فشارهای ناشی از تحریم‌ها

مرکز پژوهش‌های اتاق بر مبنای دو سناریوی محتمل و بر اساس نظرسنجی از متخصصان و فعالان حوزه تجارت، به تدوین راهبردهای تجاری ایران از طریق تعیین اولویت شرکای تجاری برای اقتصاد ایران و همین‌طور اولویت‌بندی اقلام کالایی تجاری ایران در کوتاه مدت پرداخته است.

گزارش حاضر با همکاری معاونت امور بین‌الملل اتاق و با بهره‌مند شدن از نظرات کارشناسان و متخصصان، کمیسیون‌های تخصصی و برخی بازرگان فعال مرتبط (خصوصاً اتاق‌های مشترک) تهیه شده است. در تدوین راهبردهای تجاری ایران، شعار سال یعنی "تولید، پشتیبانی‌ها و مانع‌زدایی‌ها" و نقش کلیدی تولید داخلی، در قالب اولویت‌بندی کالاهای تجاری و به تبع آن در اولویت‌بندی شرکای تجاری مورد توجه قرار گرفته شده است. بدین صورت که هم در سناریو خوش‌بینانه، در قالب راهبرد تقویت تولید صنعتی فناورانه و بهبود جایگاه ایران در زنجیره ارزش جهانی و هم در سناریو بدبینانه در قالب راهبرد حفظ بنیه تولیدی کشور، مسئله تولید داخلی و شعار پشتیبانی از تولید در صدر اولویت‌های تدوین این گزارش قرار گرفته شده است.

شایان ذکر است این گزارش قضاوتی در مورد آنکه کدام‌یک از سناریوهای طراحی شده احتمال رخداد بالاتری دارند، انجام نمی‌دهد. همچنین ذکر این نکته ضروری است که این گزارش با این فرض نوشته شده است که در بلند مدت ایران از لیست سیاه FATF خارج شود. این مسئله به‌قدری تعیین‌کننده است که

حتی در صورت رفع کامل تحریم‌ها، می‌تواند محدودیت‌های بسیار جدی و مخرب برای تجارت خارجی ایران ایجاد کند.

۲- سناریوهای موجود در بازه زمانی کوتاه‌مدت در خصوص برجام

۲-۱- سناریو اول: توافق سیاسی و بازگشت طرفین به برجام (رفع تحریم‌ها به صورت محدود و موقت)

با تکیه بر مصاحبه و مشورت با متخصصان روابط بین‌الملل در این زمینه، پیش‌بینی می‌شود که حتی در خوش‌بینانه‌ترین حالت و بازگشت طرفین به برجام نیز شاهد یک توافق جامع و گشایش‌های قابل ملاحظه در مبادلات اقتصادی و بازرگانی در ایران نخواهیم بود. احیا یا عدم احیای برجام عامل تکوین‌بخش روابط ایران با آمریکا و اروپا در کوتاه‌مدت و میان‌مدت خواهد بود. در صورت احیای برجام رویکرد درگیرسازی ایران، مجدداً در آمریکا و اروپا تقویت خواهد شد و موضوع تغییر برخی مفاد برجام، مسائل منطقه‌ای و موشکی در دستور کار اروپا و آمریکا قرار خواهد گرفت. در این صورت، گشایش جدی در روابط ایران با آمریکا متصور نیست و در عین حال، موانع جدی بر سر راه تعامل ایران و اروپا وجود دارد؛ از جمله ترس از تکرار تجربه ترامپ و تصویرسازی منفی از دولت جدید. در نتیجه کارشناسان معتقدند در بهترین حالت شاهد یک توافق محدود و موقت و صرفاً در زمینه هسته‌ای خواهیم بود که تنها امکان فروش نفت و انتقال درآمدهای نفتی به داخل کشور را فراهم خواهد کرد ولی برچسب ناطمینانی و پرریسک بودن اقتصاد ایران در فضای بین‌المللی را تغییر نخواهد داد. لذا در این دوره شاهد قراردادهای بلندمدت خارجی و سرمایه‌گذاری‌های قابل توجه توسط شرکت‌های بزرگ و معتبر بین‌المللی نخواهیم بود. غرب و طیفی از کشورهای منطقه به‌ویژه عربستان سعودی و رژیم اشغالگر قدس به آسانی پذیرای بازگشت ایران به‌عنوان یک بازیگر کلیدی به منطقه و بازیگری عادی با منابع قدرت فعلی به جامعه جهانی نخواهند بود. در دهه‌های اخیر مشروعیت‌زدایی از نقش ایران در منطقه، امنیتی‌سازی این نقش و تلاش برای تصویرسازی ایران به‌عنوان مسئله اصلی منطقه همواره راهبرد ایالات متحده و موثلفین این کشور در خاورمیانه بوده است. این راهبرد در فردای برجام تغییرات اساسی نخواهد کرد. به دیگر سخن توافق طرفین بر سر احیای برجام به معنای توافق آنها بر سر نظم منطقه‌ای در خاورمیانه و نقش ایران نخواهد بود. از چهارنوع تحریم‌هایی که علیه ایران اعمال شده است، تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای لغو یا تعلیق خواهند شد، اما به احتمال زیاد تحریم‌های حقوق بشری، مرتبط با تروریسم و فعالیت‌های موشکی همچنان باقی خواهند ماند. افزون بر این تحریم‌هایی که از سوی کنگره آمریکا وضع شده‌اند به‌صورت موقت و در بازه‌های زمانی مشخص از سوی رییس‌جمهور ایالات متحده تعلیق می‌شوند. با وجود آنکه مهمترین بخش تحریم‌های ایران، تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای است، اما تداوم لغو این بخش از تحریم‌ها و عدم اعمال تحریم‌های بیشتر، تابعی از توافق ایران و ایالات متحده و تابعی از سیاست قطبی شده آمریکا باقی خواهند ماند. بنابراین تحریم به‌عنوان نماد رقابت راهبردی ایران و ایالات متحده در صورت توافق جدید، به صورتی

برگشت‌پذیر کاهش خواهد یافت. با این وجود و با در نظر داشتن محدودیت‌های مورد اشاره، اما ایران همچنان این فرصت را خواهد داشت که از منافذ و کانال‌های ارتباطی به‌وجود آمده در راستای بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی مردم بهره‌مند شود.

در این حالت ایران در موضع انتخاب قرار خواهد داشت و هدف‌گذاری تجارت خارجی ایران می‌تواند از "اقدامات معطوف به بقا" به سمت "اقدامات توسعه‌ای" تغییر کند. این تفاوت، پیچیدگی طراحی سیاست‌های تجارت خارجی را افزایش خواهد داد. چارچوب پیشنهادی این گزارش در این قسمت مبتنی بر دو هدف توسعه پایدار و ارتقاء جایگاه ایران در زنجیره ارزش‌های جهانی است. توجه به این نکته ضروری است که در صورت تحقق این سناریو، آزادسازی منابع مالی بلوکه شده ایران و همچنین فروش نفت کشور، نقدینگی قابل ملاحظه‌ای را در دسترس مدیران کشور قرار خواهد داد. یک خطای راهبردی در چنین شرایطی واردات بی‌رویه کالاهای مصرفی و لوکس و پیگیری سیاست‌های ناپایدار عوام‌گرایانه و ایجاد رونق بی‌کیفیت و موقتی در عرصه نظام تصمیم‌گیری اقتصادی کشور است. این مسئله هم به لحاظ نظری و هم به لحاظ تجربه تاریخی کشور باعث آسیب‌های جدی به اقتصادی ملی خواهد شد. اتاق ایران مخالف واردات بی‌رویه و بی‌برنامه کالاهایی است که کشور در تولید آنها دارای مزیت اقتصادی و پتانسیل‌های تولیدی قابل توجه دارد.

هرگونه اقدامی در این سناریو نیازمند در نظر گرفتن تحولات ساختار اقتصادی بین‌المللی در سطح جهانی است. بدون شک در شرایط کنونی رقابت اقتصادی چین و آمریکا در مرکز تمامی تحولات اقتصاد بین‌الملل قرار دارد. رقابت اقتصادی میان دو ابرقدرت اقتصادی جهان یعنی چین و ایالات متحده، همه متغیرهای اقتصاد سیاسی در سطح بین‌المللی را تحت تاثیر قرار داده است. کارشناسان، اختلافات سیاسی و هژمونیک و همین‌طور کسری تجاری آمریکا در مقابل چین را مهمترین ریشه‌های این اختلاف برمی‌شمارند. در مقابل سطح بالای همکاری‌های اقتصادی دو جانبه چین و آمریکا به پیچیدگی شرایط در سطح بین‌الملل دامن زده؛ به طوری که طی دهه گذشته چین همواره یکی از سه شریک تجاری اصلی آمریکا در اقتصاد جهانی بوده است. دولت بایدن احتمالاً می‌کوشد با بازسازی روابط با اتحادیه اروپا به‌عنوان مهمترین شریک ایالات متحده و از مسیر بازسازی و تقویت مکانیسم‌ها و نهادهای نظم بین‌المللی لیبرال، چین را به چالش کشد یا حداقل بر رقابت با این کشور متمرکز گردد (مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، ۱۳۹۹). احتمالاً اروپا نمی‌تواند حداقل به خوبی دهه‌های پیشین در مقابل چین و در راستای منافع آمریکا نقش‌آفرینی کند.

نقش زنجیره جهانی ارزش نیز در تجارت جهانی در دهه‌های اخیر همواره رو به افزایش بوده است. در این میان اروپا و چین مشارکت بالایی را در این روند داشته‌اند؛ به گونه‌ای که در سال‌های اخیر هر کدام از آنها نسبت به دیگری به‌عنوان بزرگ‌ترین منبع واردات و دومین مقصد صادراتی تعریف شده‌اند. این سطح بالای از همکاری فعلی هرگونه برخورد خصمانه و عقب‌نشینی از مشارکت با چین را برای اروپا بسیار پرهزینه می‌سازد. به‌ویژه آنکه اروپا با چالش‌های درونی نیز مواجه است. چالش‌هایی از قبیل شکاف نابرابری و به تبع آن

شکاف افکار عمومی در حمایت از سیاست‌های اتحادیه اروپا، برگزیت و همین‌طور احیای اقتصادی روسیه به‌عنوان رقیب سنتی و استراتژیک اروپا، مهمترین مسائلی هستند که نقش‌آفرینی اروپا در رقابت با چین را به شدت تحت تاثیر قرار می‌دهند.

در چنین شرایط جهانی این فرصت برای ایران وجود دارد که از تحولات بوجود آمده ناشی از رقابت‌های اقتصادی چین و آمریکا در سطح جهانی برای بهبود شرایط تجاری خود بهره گیرد. ایران در بطن پروژه ابتکار کمربند راه چین قرار دارد. این ابر پروژه از اهمیتی ژئواستراتژیک در چشم‌انداز زنجیره ارزش اوراسیا و برنامه‌های توسعه تجاری چین برخوردار است. ایران این فرصت را دارد که از طریق مشارکت فعال در این پروژه نه تنها از مزیت‌های زیرساختی این پروژه بهره‌مند شود، بلکه از این طریق، جایگاه خود را در زنجیره ارزش جهانی ارتقاء دهد.

بعلاوه تحولات بازارهای انرژی و ظهور فناوری‌های جدید چه در عرصه تولید سوخت فسیلی و چه در زمینه استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر منجر به کاهش اهمیت نفت خاورمیانه برای اقتصاد آمریکا شده است. این مسئله، تحولات امنیتی و سیاسی قابل ملاحظه‌ای برای کشورهای خاورمیانه به همراه خواهد داشت و پیش‌بینی می‌شود مناسبات سیاسی و اقتصادی جدیدی در منطقه شکل گیرد. ایران در صورت نقش‌آفرینی فعال و هوشمندانه می‌تواند با به‌کارگیری از اهرم‌های سیاسی و اقتصادی موجود، ظرفیت‌های همکاری‌های تجاری و اقتصادی با کشورهای همسایه را افزایش دهد و از این طریق گسترش بازارهای بالقوه و بهبود وضعیت صادراتی کشور را محقق سازد. البته بهره‌گیری از فرصت‌های بوجود آمده این شرایط خاص تاریخی، نیازمند اقدامات مبتنی بر رویکرد علمی و آینده‌نگرانه و بر محور منافع ملی هم در حوزه دیپلماسی و هم حوزه‌های اقتصاد و بازرگانی می‌باشد.

در مطالعاتی که توسط مرکز پژوهش‌های اتاق ایران در این زمینه صورت گرفته است؛ از جمله "محیط ژئواکونومیک ایران چند پرسش درباره تحولات چشم‌انداز" و "موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا" این نتیجه حاصل شده است که استراتژی توسعه زنجیره ارزش چین در کنار موقعیت جغرافیایی ایران و همچنین رابطه خوب ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا و روسیه فرصتی برای ایران به‌وجود آورده که می‌تواند در زنجیره ارزش اوراسیا جایگاه خود را ارتقاء دهد. همچنین روسیه درصدد است تا هند را به اوراسیا پیوند دهد که اگر بتواند این کار را انجام دهد برای ایران یک مزیت است، زیرا در این صورت ایران به اقتصاد هند و روسیه دسترسی پیدا خواهد کرد و چابهار و کریدور شمال- جنوب برای کشور مفهوم پیدا می‌کند (مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، ۱۳۹۹).

البته باید توجه داشت که مبادلات فعلی ایران با اوراسیا حتی اگر در بهترین حالت چند برابر نیز شود، باز نسبت به تجارت خارجی نزدیک به ۵۰ میلیارد دلاری ایران رقم قابل توجهی نیست و این امر گویای آن است که هرچند این منطقه فرصت مناسبی برای ایران به شمار می‌رود، اما ظرفیت محدودی به لحاظ

اقتصادی برای توسعه تجارت ایران دارد؛ بخصوص که ساختار کالاهای صادراتی و وارداتی این منطقه شباهت زیادی به ترکیب کالاهای صادراتی و وارداتی ایران دارد و شاخص اکمال تجاری^۱ ایران با این منطقه پایین است.^۲

الف: صنایع دارای اولویت در این سناریو

با توجه به آنکه در این شرایط محدودیت تجارت با ایران کاهش می‌یابد، لذا اولویت‌ها به‌جای آنکه بر مبنای بقا طراحی شود، بر مبنای ملاحظات مبتنی بر توسعه تنظیم شده است. هدف‌گذاری تجارت در این سناریو تقویت تولید صنعتی فناورانه و قرار گرفتن در جایگاه بهتری از زنجیره ارزش جهانی می‌باشد. متأسفانه هیچ سند بالادستی به‌روزی در سطح ملی وجود ندارد که با یک رویکرد علمی و مبتنی بر برنامه اولویت‌های توسعه صنعتی ایران را مشخص نموده باشد. لذا در این گزارش با توجه به سطح فناوری، توان جذب فناوری داخلی، میزان اشتغال‌زایی و وجود ظرفیت‌های داخلی، صنایع زیر به عنوان اولویت واردات فناوری‌های صنعتی تولید پیشنهاد می‌شوند:

✓ صنعت خودروسازی

به دلیل نقش اساسی این صنعت در فعال‌سازی زنجیره‌های تولید پسمین و پیشین خود و همچنین سرریزبالای نوآوری‌های صنعتی آن به سایر بخش‌های تولیدی، این صنعت همواره مورد توجه خاص کشورهای قرار داشته است که به دنبال موفقیت در اقتصاد صنعتی مدرن بوده‌اند. پژوهش‌های متعددی به نقش این صنعت در اقتصاد ایران پرداخته‌اند، برای نمونه جهانگرد (۱۳۸۵) در پژوهش خود نشان می‌دهد که صنعت خودرو ایران در قبال اتخاذ سیاست‌های بعد از جنگ، دارای ارتباطات گسترده بین بخشی است و نقش آن در تولید ناخالص داخلی کشور بطور مستقیم و غیرمستقیم با شکل‌گیری شرکت‌های قطعه‌سازی گسترش پیدا کرده و فعالیت این صنعت نیز از اهمیت بالایی برخوردار گردیده است.^۳

^۱ شاخص اکمال تجاری ایزاری است که میزان انطباق صادرات یک کشور با واردات کشور دیگر را تعیین می‌نماید. بنابراین هنگامی که کالاهای صادراتی یک کشور مشابه کالاهای وارداتی (نیازهای وارداتی) کشور دیگر باشد، توسعه تجارت بین این دو کشور امکان‌پذیر است. اکمال تجاری و تشابه تجاری دو مفهوم معکوس یکدیگر هستند. معیار اکمال تجاری نشان‌دهنده امکان گسترش تجارت بین دو کشور و تشابه تجاری نشان‌دهنده میزان شباهت ساختار تجاری دو کشور است. ظرفیت بالقوه تجارت بین دو کشور مشخص می‌نماید تا چه حدی می‌توان در راستای افزایش تجارت فی مابین اقدام ورزید. ممکن است A مکمل خوبی برای واردات کشور B باشد در حالیکه B مکمل خوبی برای واردات کشور A نباشد (موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۶).

^۲ مصاحبه با مدیر گروه پژوهشی بازرگانی خارجی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، فروردین ۱۴۰۰

^۳ البته متأسفانه صنعت خودروسازی در ایران در دهه‌های اخیر نتوانسته است به لحاظ کیفیت و ایمنی محصولات، استانداردهای آلاینده‌گی و قیمت رقابتی عملکرد قابل قبولی از خود نشان دهد، ولی باید توجه داشت که این ضعف‌ها و کاستی به نحوه مدیریت این صنعت باز می‌گردد و نافی پتانسیل‌های بالقوه این صنعت نیست. بنابراین در صورتی که یک رویکرد علمی و برنامه‌ریزی شده برمدیریت این صنعت در داخل ایران حکمفرما شود، مسلماً مشابه سایر کشورهای صنعتی موفق، توسعه صنعت خودروسازی برای ایران نیز دستاوردهای ارزشمندی به همراه خواهد داشت.

✓ صنعت نساجی

بررسی تجربه کشورهای صنعتی موفق نشان می‌دهد صنعت نساجی به‌طور تاریخی نقشی کلیدی در مراحل اولیه توسعه صنعتی تمام کشورهای پیشگام انقلاب صنعتی ایفا نموده است، به‌عنوان نمونه گسترش صنعت نساجی در قرن ۱۸ انگلستان به‌حدی بود که در سال ۱۹۱۲، این کشور با حدود ۸ میلیارد یارد پارچه تولید شده در یک سال خود را به‌عنوان بزرگ‌ترین تولیدکننده پارچه پنبه در جهان معرفی کرد (Taylor, 1988). صنعت نساجی در تاریخ آمریکا به‌عنوان دومین پیشگام انقلاب صنعتی نیز نقش مهمی ایفا نمود، تا حدی که به بنیانگذار صنعت نساجی در این کشور یعنی ساموئل اسلاتر^۱ لقب "پدر انقلاب صنعتی آمریکا" داده شد (Conrad, 1995).

علاوه بر نقش تاریخی نساجی در روند توسعه صنعتی، ویژگی ذاتی این صنعت که اهمیت آن را برای اقتصاد ایران دو چندان می‌سازد، بالا بودن توان اشتغال‌زایی آن در اقتصاد می‌باشد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بخش صنعت نساجی و صنایع پوشاک بالاترین توان اشتغال‌زایی را نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی در سطح ملی و متوسط اقتصاد ایران و همچنین در بین زیربخش‌های صنعت به خود اختصاص داده‌اند (بانویی و محمودی، ۱۳۸۰؛ بیژن صفوی، ۱۳۸۳). لذا با توجه به وجود بحران اشتغال در کشور، توجه ویژه به این صنعت اجتناب‌ناپذیر است.

✓ فناوری‌های کشاورزی صنعتی

بخش کشاورزی سهم بزرگی در اقتصاد ایران دارد. به‌طور متوسط ۱۷٫۴۲ درصد شاغلان ایران در سال ۱۳۹۹ در بخش کشاورزی مشغول به کار بوده‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹). این نسبت بالا نشان از اهمیت و توان بالای اشتغال‌زایی این بخش در اقتصاد ایران دارد. همچنین بحران آب و ضرورت مدیریت بهینه آب در کشور بیش از پیش اهمیت توجه به این بخش را برای سیاست‌گذاران برجسته می‌سازد.

✓ صنایع پایین دستی پتروشیمی

توسعه و گسترش این بخش همواره جزء هدف‌گذاری‌های سیاست‌گذاران و کارشناسان اقتصادی ایران در دوره‌های مختلف بوده است. هرچند که این بخش از توان اشتغال‌زایی بالایی برخوردار نیست اما به‌دلیل وجود مزیت‌های اقتصادی متعدد این بخش برای ایران به‌عنوان یک کشور صادرکننده نفت و گاز خام، توجه و اهتمام ویژه به این بخش ضروری می‌باشد. بنابراین با توجه به ظرفیت‌های این بخش، سرمایه‌گذاری در صنایع پایین دستی پتروشیمی می‌تواند یکی از راهکارهای اصلی خروج ایران از وضعیت خام‌فروشی فعلی در نظر گرفته شود.

^۱ Samuel Slater

✓ صنعت داروسازی

این بخش یکی از معدود صنایع با فناوری بالا (High Tech) است که ایران در آن فعالیت قابل توجهی دارد و ضمن تولید در سطح داخلی از بازارهای صادراتی قابل توجه و پایداری نیز برخوردار است. به طوری که طبق آخرین داده‌های منتشر شده توسط مرکز آمار ایران، صادرات سالیانه دارویی ایران از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ حتی در شرایط تحریمی، هیچگاه کمتر از حدود ۱۲۰ میلیون دلار نبوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸). بنابراین ضمن برخوردار بودن از مزایایی از قبیل ارزش افزوده بالا، اهمیت استراتژیک و ملاحظات امنیت ملی، این صنعت قابلیت و ظرفیت کمک به توسعه اقتصاد دانش‌بنیان و ارتقاء قدرت رقابت‌پذیری اقتصاد ایران در سطح بین‌المللی را دارد.

✓ صنعت بازیافت

"اقتصاد چرخشی" یکی از موضوعات مهم و دارای اولویت در سطح جهانی است. کارشناسان معتقدند برای ایران به‌عنوان کشوری که سال‌ها با تحریم‌های متفاوت روبه‌رو بوده و عدم خروج ارز به هر میزان اهمیت بسزایی برای آن دارد؛ بازیافت هر کالایی که استفاده مجدد از آن به عدم خروج ارز منجر شود یا بازیافت و فرآوری مجدد آن امکان صادرات محصول نهایی ارزشمندتری را دارد، قطعاً باید در دستور کار قرار گیرد. مطالعات نشان می‌دهد که تولید کالا از مواد قابل بازیافت، ۹۰ درصد انرژی کمتری در مقایسه با تولید آنها از مواد خام نیاز دارد. این عامل منجر به کاهش بهای تمام‌شده کالاها، افزایش قدرت رقابت صنایع در بازار و در نهایت ایجاد اشتغال در این صنایع می‌شود. شایسته ذکر است که بر اساس آمار منتشر شده سالانه ۲۰ میلیون تن زباله در ایران تولید می‌شود که تنها ۲۰ درصد از آنها بازیافت می‌شود، در حالی که نرخ متوسط جهانی بازیافت ۷۰ درصد می‌باشد. تجربیات جهانی حاکی از آن است که دفن هر ۱۰۰۰۰ تن زباله منجر به اشتغال‌زایی برای ۲ نفر می‌گردد، این در حالی است که با بازیافت همین حجم از زباله ۹ نفر مشغول به کار می‌شوند (زرقی و رحمانی‌زاده، ۱۳۹۷).

علاوه بر موارد فوق‌الذکر، بازسازی زیرساخت‌های حمل‌ونقل نیز جزو اولویت‌های کشور باید در نظر گرفته شود. ضرورت مدرن‌سازی بنادر و توسعه شبکه ریلی شمال به جنوب و غرب به شرق کشور نیازمند همکاری خارجی و سرمایه‌گذاری‌های مشترک بین‌المللی در چینی شرایطی است.

ب: طرف‌های تجاری دارای اولویت در این سناریو

همانطور که در قسمت پیشین اشاره شد، از آنجایی که اولویت کالایی ایران در این سناریو مبتنی بر واردات فناوری‌های تولید است، به تبع آن کشورهایی در اولویت تجاری ایران باید قرار بگیرند که توانایی تامین این فناوری‌های لازم در صنایع نام برده را داشته باشند. هرچند در این سناریو فرض بر این است که آمریکا به برجام برگشته و تحریم‌ها رفع شده است ولی شاید بسیار خوش‌بینانه باشد اگر تصور کنیم که ایران و آمریکا

روابط اقتصادی گسترده ایجاد خواهند کرد. بنابراین لازم است کشورهایی غیر از آمریکا که توانایی تامین فناوری‌های مورد نیاز ما را برای حرکت در مسیر توسعه دارند در اولویت قرار گیرند. از جمله: چین و هند و برخی کشورهای اروپایی.

در میان کشورهای آسیایی، چین مهمترین شریک تجاری ایران به حساب می‌آید. با توجه به آنکه ابتکار کمربند-راه چین از ۶۵ کشور از جمله ایران عبور می‌کند، این فرصت می‌تواند به کشور برای حضور در زنجیره جهانی ارزش کمک کند. برقراری ارتباط با چین نه تنها به عنوان یکی از قطب‌های اقتصادی جهان بلکه به عنوان کشور هسته زنجیره ارزش اوراسیا، فرصت‌ها و پتانسیل‌های قابل ملاحظه برای اقتصاد ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه به همراه خواهد داشت.

کشور هند نیز جزو اولویت‌های اصلی برای همکاری است. بسیاری از کارشناسان این کشور را به عنوان اژدهای خفته و چین بعدی نام‌گذاری می‌کنند. واقعیت‌های اقتصادی زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد هند طی دهه‌های آتی از رشد اقتصادی قابل توجهی برخوردار خواهد شد. اگرچه گستردگی و سطح فناوری موجود این کشور با آلمان، چین و کره جنوبی قابل مقایسه نیست، اما این کشور ویژگی‌های خاصی دارد که اهمیت آن را برای ایران افزایش می‌دهد. نکته اول این است که کالاها و صنایع تولیدی که هند بر آنها متمرکز است به نوعی مکمل کالاها و صنایع تولیدی در اقتصاد ایران به حساب می‌آید (برخلاف منطقه اوراسیا) و این باعث می‌شود که ظرفیت بالایی برای افزایش رابطه تجاری بین دو کشور وجود داشته باشد. همچنین روابط تاریخی و زمینه‌های فرهنگی مشترکی بین دو کشور وجود دارد که ایران می‌تواند از آنها برای ایجاد روابط مستحکم و بلندمدت سود ببرد. ضمن آنکه هند دومین شریک تجاری ایران در آسیاست، در چابهار با ایران همکاری تنگاتنگی دارد و دومین خریدار نفت ایران به شمار می‌رود.

در میان کشورهای اروپایی، آلمان هسته زنجیره ارزش اروپایی به حساب می‌آید و نسبت به سایر کشورهای اروپایی از سطح فناوری تولید صنعتی بالاتری برخوردار است، اقتصاد بزرگتر و متنوع‌تری دارد و به لحاظ سیاسی نیز نسبت به سایر کشورهای اروپایی نظیر انگلستان از استقلال بیشتری در مقابل آمریکا برخوردار است. بنابراین آلمان در اولویت اول اقتصاد ایران ارزیابی می‌شود.^۱

کره جنوبی در وهله بعدی قرار دارد. به‌ویژه آنکه به صورت تاریخی صنایع ایران سابقه بالایی در استفاده از فناوری تولید صنعتی وارداتی از کره جنوبی دارند. همچنین ژاپن نیز به عنوان یک کشور صادرکننده فناوری، به لحاظ فنی ظرفیت بالایی برای تامین فناوری مورد نیاز ایران دارد، اما هم به دلایل سیاسی و هم به دلیل پیشینه محدود تجاری با ایران، در رتبه بعدی نسبت به کره جنوبی قرار می‌گیرد. البته باید این نکته در نظر

^۱ در این سناریو برای بهبود و ارتقای محصولات کشاورزی تولیدی و امکان رقابت آنها در بازارهای جهانی، می‌توان از کشورهایی چون هلند و اسپانیا در اتحادیه اروپا (همچنین استرالیا و نیوزیلند در اقیانوسیه)، ماشین‌آلات با فناوری‌های بسته‌بندی و طبقه‌بندی میوه وارد کرد (مصاحبه با نایب رئیس اتحادیه ملی محصولات کشاورزی و عضو کمیسیون توسعه صادرات اتاق ایران، اسفند ۱۳۹۹).

گرفته شود که به دلیل پیروی کامل این دو کشور از سیاست‌های آمریکا، گره زدن نیازهای اساسی و فناورانه کشور به اقتصاد این دو کشور برای ایران به لحاظ امنیت اقتصادی از حساسیت‌های خاصی برخوردار است. بنابراین هم باید ایجاد تنوع شرکای تجاری در خصوص حوزه‌های همکاری با این دو کشور به طور ویژه مورد توجه قرار بگیرد و هم به طور خاص در قراردادهای دوجانبه (از ناحیه تحریم‌های یکجانبه آمریکا) به مسئله ضمانت‌های حقوقی اجرای تعهدات طرف مقابل توجه شود. بعلاوه بازار کالاهای نهایی ایران را نباید به راحتی در اختیار کمپانی‌های این دو کشور قرار داد.

تلاش برای انجام سرمایه‌گذاری‌های مشترک در این سناریو دارای اهمیت فراوان است. سرمایه‌گذاری مشترک علاوه بر فواید اقتصادی و انتقال دانش، می‌تواند راهی برای حفظ ایران در برابر تحریم‌های احتمالی مجدد در آینده نیز باشد، زیرا در صورت انجام سرمایه‌گذاری‌های قابل توجه دیگر کشورها در ایران، کشورهای سرمایه‌گذار نیز مانعی بر سر راه تحریم‌های مجدد و احتمالی آمریکا در آینده خواهند بود.

همچنین باید توجه داشت که اگرچه اولویت اول کشور در این سناریو واردات فناوری‌های تولید و تقویت تولید ملی است، اما این سناریو بهترین فرصت برای توسعه دایره شرکای تجاری کشور نیز به‌شمار می‌رود (که می‌تواند به بهبود شاخص تمرکز کالاهای صادراتی ایران نیز منجر شود).^۱ به گفته فعالان اقتصادی تمرکز صرف بر بازارهای همسایه برای تجارت ایران خطرناک است و با تحولات سیاسی و طبیعی و غیره، صادرات ایران را به شدت تحت‌تاثیر قرار می‌دهد. کما اینکه همزمان با تحریم‌های اقتصادی، لیست بازارهای هدف ایران محدود و محدودتر شد تا جایی که در سال‌های اخیر فقط تمرکز بر ۱۵ کشور همسایه و دو کشور هند و چین به‌عنوان برنامه متولیان تجارت مطرح بوده است. به همین منظور سازمان توسعه تجارت ایران اعلام کرده است در صورت گشایش‌های محتمل در سناریوی خوش‌بینانه، کشورهای آفریقایی، اروپایی، آمریکای لاتین، اوراسیایی، اندونزی و ویتنام به لیست بازارهای هدف ایران (۱۵ کشور همسایه به‌اضافه چین و هند) افزوده می‌شود.^۲

۲-۲- سناریوی دوم: افزایش محدودیت‌های بین‌المللی و فشارهای ناشی از تحریم‌ها

در صورت عدم احیای برجام، دو گزینه متصور است: اول، ایران بر اساس رویکرد بازدارندگی مشروع هسته‌ای، سیاست گریز هسته‌ای صفر را در پیش خواهد گرفت و ممکن است در آستانه توانایی برای ساخت بمب هسته‌ای قرار گیرد. در این حالت ایران با قطعنامه‌های تحریمی جدید شورای امنیت و اتحادیه اروپا

^۱ شاخص تمرکز صادرات، میزان تمرکز و نحوه توزیع اقلام صادراتی یک اقتصاد را نشان می‌دهد. تمرکز بالای صادراتی، علامت هشداردهنده‌ای از تنوع پایین کالاهای صادراتی یک اقتصاد و ضرورت تغییر ساختار تجارت آن با هدف افزایش توان مقاومت‌پذیری و کاهش آسیب‌پذیری است. شاخص تمرکز صادراتی ایران در سال ۲۰۱۹، ۰،۴۳ (۶ برابر ترکیه و لهستان) بوده است (اتاق تهران، ۱۳۹۸). دامنه عددی شاخص: ۰- تنوع‌پذیری کامل تا ۱ تک محصولی

^۲ رئیس سازمان توسعه تجارت ایران، دنیای اقتصاد، ۱۴۰۰/۰۱/۱۸

مواجه خواهد شد و دو گزینه اقدام نظامی و مذاکره در پیش خواهد بود. اما حالت دوم این است که ایران از برجام رسماً خارج شود ولی در عمل برنامه هسته‌ای خود را کمابیش در سطح برجام نگه دارد. با این رویکرد که هم از برنامه هسته‌ای خود حساسیت‌زدایی کند، هم با خروج از برجام، زمینه طرح مطالبات جدید توسط آمریکا را از بین ببرد. این رویکرد فاقد عقلانیت راهبردی و مبتنی بر نگاه نفی مذاکره با آمریکاست. در هر دو گزینه مورد اشاره ایران باید برای فشار تحریمی خود را آماده نماید. در این حالت به احتمال زیاد، دوباره مشابه سال‌های پایانی دولت آقای احمدی نژاد و قبل از برجام، تحریم‌های آمریکا توسط قطعنامه‌های سازمان ملل همراهی و تقویت می‌شوند. البته با این فرق اساسی که تحریم‌های اوایل دهه ۱۳۹۰ بلافاصله بعد از یک دوره افزایش قابل ملاحظه قیمت نفت و کسب درآمدهای سرشار نفتی برای دولت بود که به‌طور طبیعی توانایی ایران را برای مقابله با سیاست‌های تحریمی افزایش می‌داد، اما در حال حاضر اقتصاد ایران به‌لحاظ درآمدی در شرایط مطلوبی به سر نمی‌برد و بحران‌هایی از قبیل کرونا، تورم و بیکاری فشار زیادی بر مالیه دولت وارد کرده‌اند. به علاوه آنکه طرف مقابل منطقی بر اساس تجربیات دور پیشین تحریم‌ها، این بار موثرتر عمل خواهد کرد.

به‌طور کلی منطق تحریم‌های آمریکا، تلاش برای انزوای مالی و تجاری با هدف ضربه زدن به تولید ملی و اقتصاد ایران است. تحریم‌های مزبور با کاهش صادرات نفت و اختلال در نقل و انتقالات مالی خارجی، بیمه و حمل‌ونقل، به صورت همزمان موجب کاهش درآمدهای ارزی کشور، کاهش منابع دولت و کاهش توان واردات به‌ویژه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای هم بر بخش اسمی و هم بخش حقیقی اقتصاد اثرگذار است. در صورت عدم وجود برنامه‌های مؤثر برای مقابله با آثار تحریم‌ها، سازوکارهای اقتصادی و انتظارات مردم می‌تواند موجب افزایش مداوم نرخ ارز، نرخ تورم، نرخ بیکاری و کسری بودجه و منفی شدن نرخ رشد اقتصادی و در نتیجه کاهش محسوس رفاه مردم کشور شود. ریچارد نفیو یکی از طراحان اصلی تحریم‌ها علیه ایران در زمان ریاست جمهوری اوباما در کتاب خود با عنوان «هنر تحریم‌ها، نگاهی از درون میدان» به صراحت اعتراف می‌کند که "هدف از اعمال تحریم‌ها ایجاد سختی است یا به عبارت بهتر ایجاد درد و ناکامی، به نوعی که کشور هدف تحریم‌ها، رفتار خود را تغییر دهد" (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷). بنابراین ضروری است که سیاست‌گذاران داخلی نیز به‌صورت علمی و مبتنی بر برنامه مشخص، اقدامات مقتضی در صورت تحقق این سناریو را پیش‌بینی نمایند و به‌منظور افزایش تاب‌آوری اقتصاد ملی، آمادگی‌های لازم برای مقابله با محدودیت‌ها در حوزه تجارت کالا و خدمات در صورت تحقق این سناریو را فراهم سازند.

الف: ارقام دارای اولویت در این سناریو

مبتنی بر تجربه دور گذشته تحریم‌ها، هدف کوتاه‌مدت عامل تحریم‌کننده از اعمال تحریم‌های احتمالی، ایجاد تنش سیاسی از مسیر اعمال فشار اقتصادی بر دو گروه مصرف‌کننده و نیروی کار است. در صورت بازگشت تحریم‌ها سازمان ملل، صرف‌نظر از اقدامات در جریان فعلی برای تثبیت نرخ ارز و حمایت از تولید،

در ماه‌های بعد از تحریم‌های جدید با تخلیه تأثیرات ارزی و تحریمی در بازار کالا و نیز افزایش هزینه‌های تولید، با دو موج مخرب افزایش شدید تورم (کاهش قدرت خرید بخش‌های بزرگی از مردم) و بیکاری گسترده (ناشی از تعطیلی یا تعدیل نیروی کار واحدهای تولیدی) مواجه خواهیم بود. افزایش فقر مطلق در نتیجه افزایش سطح عمومی قیمت‌ها، افزایش نابرابری، کاهش قابل توجه اعتماد سرمایه اجتماعی، بروز نارضایتی عمومی و گسترش فساد و بزه کاری پیامدهای مورد انتظار این شوک‌ها خواهند بود.

بنابراین به صورت منطقی هرگونه برنامه‌ریزی برای افزایش استقامت و تاب‌آوری اقتصادی ایران در کوتاه‌مدت باید متوجه دو محور نیازهای اساسی مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان برای تضمین حداقل معیشت مردم و حفظ بنیه تولیدی کشور شود. ماهیت متکی بر واردات بودن این دو محور در اقتصاد ایران اهمیت وجود یک برنامه تجاری کارشناسی شده در ماه‌های پیش‌رو را برجسته می‌سازد.

✓ تأمین کالاهای اساسی کشاورزی و غذایی

تأمین کالاهای اساسی و ضروری در تاب‌آوری اجتماعی بسیار موثر است و این نوع کالاها، باید تا مرحله رسیدن به دست مصرف‌کننده، قابلیت نظارت و کنترل داشته باشد. با اینکه تحریم‌های قبل از برجام مستقیماً مواد غذایی را پوشش نمی‌داد، اما اثرات غیرمستقیم از طریق تحریم‌های نفتی، بانکی و حمل‌ونقل شرایط نامطلوبی در تأمین کالاهای اساسی ایجاد کرده بود و انتظار می‌رود بازگشت تحریم‌ها این بار وسیع‌تر از دوره قبل برجام باشد. تجربه سالهای ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد که علی‌رغم افزایش ۵۴ درصدی ارزش و رشد ۴۸ درصدی واردات کشاورزی، شاخص مواد خوراکی و آشامیدنی ۴۴ درصد رشد داشته است. (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۹) هرچند عمده تولید کشاورزی واردات محور نیست و متاثر از تحریم، تولید کشاورزی متوقف نخواهد شد و بخشی از تولیدات کشاورزی صادراتی است، اما عدم تأمین نهاده‌ها و وجود مشکلات در تأمین مالی و پرداخت پول، خرید تضمینی تولید را در شرایط تحریم دچار مشکل خواهد کرد. آمار واردات کالاهای کشاورزی نشان می‌دهد که در سال ۹۹، ۲۶ درصد کالای وارداتی براساس ارزش دلاری، مربوط به بخش کشاورزی است. کشور وابستگی شدیدی به واردات روغن، کنجاله و خوراک دام دارد. از مجموع نزدیک به ۱۰٫۱ میلیارد دلار واردات محصولات کشاورزی در سال ۱۳۹۹، حدود ۹ میلیارد دلار واردات محصولات اساسی هستند که قابلیت حذف در شرایط اضطراری را ندارند (مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران، ۱۴۰۰).

✓ تأمین فناوری وارداتی مورد نیاز در صنعت برق کشور

در حال حاضر، برای ساخت تجهیزات صنعت برق وابستگی به مواد اولیه وارداتی وجود دارد. در دوران تحریم، وجود موانع بر سر راه تهیه مواد مورد نیاز این صنعت، افزایش هزینه‌ها و کاهش رقابت‌پذیری را موجب خواهد شد که به تبع آن، قیمت تمام‌شده محصولات صنایع برق، بخصوص محصولات پرمصرف و

وارداتی آن افزایش خواهد یافت. این نیز در نهایت بر قیمت تمام شده برق تولیدی موثر است. برنامه‌ریزی برای بازتوانی بخشی از ظرفیت نیروگاه‌ها با هدف افزایش توان خروجی و بازده آنها، نظیر نیروگاه‌های ری، مفتاح و شهید رجایی، با همکاری کشورهای چین و ژاپن در دوران پسابرجام صورت گرفته بود. بازگشت تحریم‌ها، موجب سلب این فرصت شده است. در دوران پسابرجام، تأمین مالی به ارزش ۳.۴ میلیارد یورو از محل منابع خارجی برای توسعه شبکه انتقال نیروی برق پیش‌بینی شده بود. با بازگشت مجدد تحریم‌ها و عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز برای این بخش، رخداد خاموشی به دلیل محدودیت‌های شبکه انتقال نیروی برق در سال‌های آتی، شدت بیشتری خواهد گرفت. در دوران لغو برجام، تأمین قطعات و تجهیزات یدکی مورد نیاز برای تأمین برق کشور، نظیر انواع ترانسفورماتور، ورقه‌های هسته ژنراتور، عایق ژنراتور و غیره و همچنین قطعات یدکی بخش ابزار دقیق که عمدتاً وارداتی هستند که در حال حاضر در داخل تولید نمی‌شوند، نیز با چالش‌هایی مواجه خواهد شد. این امر کاهش آمادگی زنجیره تأمین برق نظیر آمادگی نیروگاه‌ها و کاهش قدرت قابل‌اتکای آنها به‌ویژه در ایام تابستان را سبب می‌گردد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۹). متأسفانه این مشکل مطابق انتظارات در قالب قطعی‌های مکرر برق شهری از انتهای بهار ۱۴۰۰ در سطح بی‌سابقه‌ای در سراسر کشور نمایان شده است و پیش‌بینی می‌شود تا انتهای تابستان نیز ادامه داشته باشد. این روند نه تنها برای خانوارها مشکلات عدیده‌ای بوجود آورده است بلکه آسیب‌های جدی به واحدهای تولیدی و تجاری وارد نموده که در بلندمدت می‌تواند هم به لحاظ اقتصادی و هم نارضایتی عمومی بسیار نگران‌کننده باشد.

✓ تأمین مواد دارویی ضروری

همانطور که اشاره شد در دور قبلی تحریم‌ها، سازوکار آنها به‌گونه‌ای طراحی شده بود که نه تنها واردی که صریحاً از آنها نام برده می‌شد مانند صنایع دفاعی و هسته‌ای، بلکه سایر نیازهای حیاتی کشور مانند مواد دارویی نیز با محدودیت‌هایی مواجه می‌شدند. نفیو در کتاب خود به این مورد اشاره می‌کند که "نظام‌های تحریم با آثار ناخواسته انسانی می‌توانند بحران‌های بشردوستانه با آثار گسترده به‌وجود بیاورند. برای مثال در ایران در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ گزارش‌هایی وجود داشت که دارو و تجهیزات پزشکی نایاب شده بودند که این مسئله نه به‌دلیل ممنوعیت معامله آنها بلکه به‌دلیل بالا رفتن قیمت آنها برای مردم عادی ایران بود که بر اثر پایین آمدن ارزش پول ملی و کاهش عرضه این داروها و تجهیزات اتفاق افتاده بود. آمریکا و متحدان از طریق تحریم‌ها مستقیماً به پایین آمدن ارزش پول ملی ایران یعنی ریال کمک کرده بودند و در نتیجه نقش مهمی، اگرچه ناخواسته (!)، در ایجاد این مشکل داشتند." البته نفیو جانبدارانه در کتاب خود نقش تحریم‌های بانکی و حمل و نقل را در محدود کردن واردات دارویی ایران نادیده می‌گیرد. تجربه سال ۱۳۹۹ و مشکل‌های بوجود آمده در این حوزه مانند مشکل پرداخت هزینه واکسن کرونا به سازمان بهداشت جهانی و

همینطور بحران کمبود انسولین در کشور به روشنی نشان دهنده اهمیت و پیامدهای احتمالی بسیار گسترده اجتماعی در این بخش می‌باشد.

۷ واردات فناوری‌های تولید و کالاهای واسطه‌ای ضروری اقتصاد کشور

هرچند که در سطور پیشین به ضرورت واردات فناوری در صنعت برق به عنوان یک مسئله استراتژیک کوتاه‌مدت ایران اشاره شد، اما باید در نظر داشت که در صورت تحقق سناریوی تحریم‌های همه‌جانبه، تجربه نشان داده شده است که اقتصاد ایران از کانال تامین دلار برای بازار به شدت تحت فشار قرار می‌گیرد و لذا در صورتی که اقدامات پیشگیرانه‌ای صورت نگیرد، واحدهای تولیدی داخلی برای تامین فناوری و همینطور کالاهای واسطه‌ای مورد نیاز خود با بحران روبه‌رو خواهند شد. تجربه پیشین تحریم‌ها نشان داد که اگر در چنین شرایطی تمهیدات ویژه اتخاذ نشد موجب ورشکستگی گسترده واحدهای تولیدی خواهد شد. بنابراین دولت باید مجموعه اقداماتی برای واردات فناوری‌های تولید از قبیل تخصیص بهینه ارز، چانه‌زنی در سطوح بالا برای تامین فناوری‌های مورد نیاز تولیدکنندگان، تامین مالی و تسهیل مبادلات مالی بین کشورها جهت کاهش هزینه مبادله تولیدکنندگان و ... را به عهده گیرد.

ب: طرف‌های تجاری دارای اولویت در این سناریو

برخی از کارشناسان معتقدند که یک "راه تنفس اقتصادی" خود بخشی از سازوکار تحریم‌ها است و آمریکا از این طریق هم ایران را در موقعیتی قرار نمی‌دهد که به اصطلاح چیزی برای از دست دادن نداشته باشد و به نوعی از واکنش شدید ایران جلوگیری می‌کند و هم از طرف دیگر به لحاظ اقتصادی دارایی‌های محدود ایران را به تدریج در مقابل مایحتاج ضروری و در یک مناسبات ناعادلانه ناشی از اضطرار شرایط تحریمی تخلیه و از انباشت آنها جلوگیری می‌کند.

در هر صورت فارغ از استراتژی طرف مقابل در این خصوص، تجربه نشان داده است که ایران در شرایط تحریمی می‌تواند با تعداد محدودی از کشورهایی که به لحاظ سیاسی با ایران رابطه بسیار قوی دارند و آن هم به صورت محدود، به تجارت بپردازد. کشورهایی که به طور پیش فرض در این دسته قرار می‌گیرند شامل چین، اوراسیا^۱ (بالاخص روسیه^۲)، ترکیه، عراق، افغانستان، عمان، قطر، سوریه و ونزوئلا می‌باشند. در این میان تجارت با ونزوئلا به دلیل فاصله جغرافیایی بسیار زیاد، نه تنها بسیار پرهزینه است، بلکه به راحتی توسط آمریکا ردگیری می‌شود و بنابراین از ریسک بالایی برخوردار است. عمان و قطر نیز علی‌رغم رابطه مثبت سیاسی با ایران، همچنان تا حدود زیادی تحت تاثیر سیاست‌های آمریکا هستند و تجربه دور قبلی

^۱ اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حال حاضر شامل کشورهای روسیه، بلاروس، قزاقستان، قرقیزستان و ارمنستان است. تاجیکستان، گرجستان، ازبکستان، مولداوی، اوکراین، پاکستان، چین، ویتنام و ترکیه از گزینه‌های احتمالی عضویت در اتحادیه اوراسیا هستند (مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، ۱۴۰۰).

^۲ روسیه به عنوان بزرگترین بازار در اوراسیا که ایران نیز بیشترین سهم تجارت را در بین دیگر کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا با روسیه دارد.

تحریم‌ها نشان داده است که حتی به صورت غیررسمی و مخفیانه نیز تمایلی به تخطی از تحریم‌های آمریکا نخواهند داشت.

در نهایت گزینه‌های محدودی شامل چین، اوراسیا، ترکیه، عراق، افغانستان^۱ و سوریه و کشورهایی که احتمال مبادرت آنها به تجارت غیررسمی با ایران وجود دارد، باقی می‌مانند که میزان همکاری تجاری آنها به شدت تحت تاثیر اراده سیاسی سران آن کشورها، خروج ایران از برجام و توان اجماع‌سازی آمریکا در سطح بین‌المللی بر سر تحریم‌های ایران خواهد بود.

به‌طور خاص موضع چین از اهمیت بسیار بالایی برای اقتصاد ایران برخوردار است، اولاً به‌دلیل آنکه مهم‌ترین خریدار نفتی ایران و به نوعی مهم‌ترین مجرای درآمدی ایران به شمار می‌رود و ثانیاً بخش اصلی واردات ایران از این کشور سرچشمه می‌گیرد که میزان بالای وابستگی اقتصاد ایران به چین را نشان می‌دهد. سوم اینکه به خاطر قابلیت‌های بالای فناورانه اقتصاد چین، این کشور به تنهایی می‌تواند تمامی کالاهای ضروری مورد نیاز ایران در شرایط تحریمی که در بالا به آنها اشاره شد را از تولید داخلی خود تامین کند. بنابراین ایران این فرصت را دارد که فناوری‌های مورد نیاز خود را از چین تامین کند.^۲ باید توجه داشت که در چنین شرایطی ایران در مذاکرات تجاری از قدرت چانه‌زنی بسیار پایینی برخوردار خواهد بود که می‌تواند هزینه‌های مضاعف و غیرقابل‌قبولی برای ایران داشته باشد که این روند در بلندمدت قابل ادامه نیست.

۳- توصیه‌ها و پیشنهادات

۱. هیات‌رئیس‌ه اتاق ایران با هدف بهره‌گیری از ظرفیت و دانش ضمنی اتاق‌های مشترک، به این اتاق‌ها ماموریت دهد تا نقشه راه تعامل تجاری و سرمایه‌گذاری با کشورهای منتخب را به تفکیک تهیه و یک سند عملیاتی ارائه نمایند. همچنین در تصمیم‌گیری برای اعزام و دعوت هیات‌ها به کشورهای هدف در هر سناریو، از اطلاعات و دانش اتاق‌های مشترک مرتبط استفاده شود. هنگام دعوت و اعزام هیات‌ها نیز از حضور و همراهی اتاق‌های مشترک جهت دریافت راهنمایی‌های موثر بهره‌مند شود.^۳

^۱ عراق و افغانستان نیز با تشدید تحریم‌ها، در برقراری روابط تجاری با ایران دچار مشکل خواهند شد. زیرا ایران صرفاً در ۵ گروه از صادرات کالایی به افغانستان دارای مزیت رقابتی است. افزون بر آن با وجود اقدامات بانک مرکزی برای مبادلات مالی با این کشور، هزینه تبادلات همچنان بالا است. بنابراین با تشدید تحریم‌ها، کشورهایی چون ترکیه، هند و چین می‌توانند در برخی محصولات جایگزین ایران برای افغانستان بشوند. عراق نیز درصدد است تا بسیاری از کالاهای وارداتی از ایران را (سیمان، لبنیات، سبزیجات فصول تعرفه کدهای ۰۷ و ۰۸) خود تولید کند تا وابستگی خود را به واردات ایران کاهش دهد. این امر به موجب تشدید تحریم‌ها می‌تواند تقویت شود (مصاحبه با مدیر گروه پژوهشی بازرگانی خارجی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، فروردین ۱۴۰۰).

^۲ هرچند باید توجه داشت که نفس برقراری ارتباط استراتژیک با چین (به‌طور خاص توافق ۲۵ ساله ایران با چین) به خودی خود متضمن برآورده شدن منافع ایران نخواهد بود و کیفیت این ارتباط در چگونگی تامین احتیاجات و نیازهای تجاری و صنعتی ایران بسیار تعیین‌کننده است. به عنوان مثال می‌توان به کره شمالی به عنوان نزدیک‌ترین و دیرپاترین متحد چین اشاره نمود که به لحاظ اقتصادی جزو مفلوک‌ترین کشورهای دنیا بشمار می‌رود. بنابراین این‌گونه نیست که صرف برقرار کردن رابطه با چین دستاورد داشته باشد. (سخنرانی رئیس موسسه مطالعات دین و اقتصاد، فروردین ۱۴۰۰).

^۳ مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و امارات، اسفند ۱۳۹۹

۲. اتاق به‌عنوان حلقه اتصال بین اتاق‌های مشترک و تشکل‌ها عمل کند^۱ تا در هر سناریو بسته به گروه کشورها و کالاهای اولویت‌دار، اتاق‌های مشترک بتوانند: (۱) تشکل‌های صادراتی را با روش‌های حضور و پایداری در بازار^۲ آشنا سازند و (۲) با اتصال تشکل‌ها به شرکت‌های مدیریت صادرات EMC^۳، به افزایش صادرات آنها کمک نمایند^۴.
۳. اتاق ایران بر اساس کشورهای هدف در هر سناریو، از ظرفیت اتاق‌های مشترک مرتبط، برای آشنایی و آموزش فرهنگ تجاری و پلتفرم‌های فروش دیجیتالی^۵ در کشورهای موردنظر به فعالان اقتصادی استفاده کند^۶.
۴. برای تعیین کالاهایی که در هر سناریو نیاز به تعرفه ترجیحی دارند، بهترین کانال، اتاق‌های مشترک هستند که اتاق ایران می‌تواند از نظرات آنها بهره‌مند شود.^۷ همچنین اتاق ایران برای شناسایی نحوه تهاثر با کشورهای هدف در هر سناریو از توان اتاق‌های مشترک استفاده نماید.^۸
۵. برای بهره‌گیری بهتر از حضور و اعزام هیات‌ها در هر سناریو، لازم است بررسی‌های کشوری و اولویت‌های کالایی به‌صورت مستمر (با توجه به ثابت نبودن شرایط) در هر دو زمینه علمی و عملی انجام شود. بنابراین لازم است اتاق ایران با مراکز دانشگاهی و پژوهشی مرتبط در حوزه تجارت، همکاری‌های لازم را به عمل آورد تا از پژوهش‌های انجام شده در خارج از سازمان نیز بهره‌گیرد.^۹

^۱ مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و قزاقستان، اسفند ۱۳۹۹

^۲ با استفاده از ابزارهایی همانند نمایشگاه، دفتر تجاری، نماینده و رایزن بخش خصوصی در کشورهای همسایه، خرید بنادر، ایجاد پایگاه اقتصادی برای شکل دادن زنجیره‌ها و ایجاد ظرفیت‌ها (مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و امارات، اسفند ۱۳۹۹)

^۳ Export Management Companies

شرکت‌های مدیریت صادرات، خدماتی چون یافتن شریک تجاری، فروش محصولات، پزنت محصولات، راه‌اندازی شرکت یا Showroom به شرکت‌های صادراتی ارائه می‌دهند (مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و امارات، اسفند ۱۳۹۹)

^۴ مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و امارات، اسفند ۱۳۹۹

^۵ همانند Airbnb (پلتفرم دیجیتال برای اقامت اشخاص و تسهیلات جانبی)، پلتفرم‌های دیجیتال در امارات همانند السوق که توسط آمازون و کریم که توسط اوبر خریداری شده‌اند (مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و امارات، اسفند ۱۳۹۹).

^۶ مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و امارات ۱۳۹۹/۱۲/۲۴

^۷ جلسه کمیسیون توسعه صادرات غیرنفتی اتاق ایران، اسفند ۱۳۹۹

^۸ مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و قزاقستان، اسفند ۱۳۹۹

^۹ مصاحبه با رئیس اتاق مشترک ایران و امارات، اسفند ۱۳۹۹

جمع‌بندی

در این گزارش سعی شد با در نظر گرفتن تحولات جهانی و جایگاه و شرایط ایران در عرصه اقتصاد بین‌الملل و اتخاذ یک رویکرد مبتنی بر واقع‌بینی و آینده‌نگری، یک برنامه کارشناسی منسجم برای چشم‌انداز تجاری ایران در کوتاه‌مدت تدوین شود. با توجه تحولات سیاسی پیش‌روی ایران در عرصه دیپلماتیک و مذاکرات برجام و با تکیه بر نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران در حوزه تجارت خارجی به طراحی دو سناریو در این خصوص اقدام شد، در نهایت در هر کدام از این سناریوها تلاش شد به سه سوال مشخص جواب داده شود:

۱- راهبرد تجاری ایران چه باید باشد؟ ۲- کدام اقلام و کالاها باید در اولویت قرار گرفته شوند؟ ۳- کدام کشورها باید در اولویت توسعه روابط تجاری ایران قرار بگیرند؟ خلاصه نتایج این گزارش در قالب جدول ارائه شده است.

سناریو	راهبرد حاکم	اقلام کالایی دارای اولویت	طرف‌های تجاری دارای اولویت
۱. توافق سیاسی و بازگشت طرفین به برجام (رفع تحریم‌ها) (به صورت محدود و موقت)	تقویت تولید صنعتی فناورانه و بهبود جایگاه ایران در زنجیره ارزش جهانی	✓ فناوری مورد نیاز صنعت خودروسازی ✓ فناوری مورد نیاز صنعت نساجی ✓ فناوری‌های کشاورزی صنعتی ✓ فناوری مورد نیاز صنایع پایین دستی پتروشیمی ✓ فناوری مورد نیاز صنعت داروسازی ✓ فناوری مورد نیاز صنعت بازیافت	کشورهایی که توانایی تامین فناوری‌های مورد نیاز در صنایع هدف ایران را داشته باشند: آلمان، چین، هند، کره جنوبی و ژاپن
۲. افزایش محدودیت‌های بین‌المللی و فشارهای ناشی از تحریم‌ها	تامین نیازهای اساسی مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان برای تضمین حداقل معیشت مردم و حفظ بنیه تولیدی کشور	✓ تأمین کالاهای اساسی کشاورزی و غذایی ✓ تأمین فناوری وارداتی مورد نیاز در صنعت برق کشور ✓ تأمین مواد دارویی ضروری ✓ واردات فناوری‌های تولید و کالاهای واسطه‌ای ضروری اقتصاد کشور	چین، اوراسیا، ترکیه، عراق، افغانستان و سوریه

منابع

- ۱) مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۳۹۹). محیط ژئواکونومیک ایران چند پرسش درباره تحولات چشم‌انداز. شریعتی‌نیا، محسن، دی ماه ۱۳۹۹.
- ۲) مرکز پژوهش‌های اتاق ایران. (۱۴۰۰). موافقتنامه تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا. عسگری، علی. فروردین ماه ۱۴۰۰.
- ۳) مرکز آمار ایران، (۱۳۹۹) چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار بهار ۱۳۹۹.
- ۴) مرکز آمار ایران، (۱۳۹۸) سری زمانی داده های ارزش دلاری صادرات گمرکی ایران در سال های ۱۳۹۰ تا زمستان ۱۳۹۷.
- ۵) مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۹). برنامه فعالانه ضدتحریم: نسخه ۲,۳ محرمانه.
- ۶) بانوئی، علی اصغر و محمودی، مینا. (۱۳۸۰). بررسی کمی جایگاه صنعت نساجی در اقتصاد ملی و محاسبه توان اشتغال-زایی بالقوه آن در قالب نظام شبه ماتریس حسابداری اجتماعی، مجله پژوهشنامه اقتصادی دانشگاه علامه طباطبایی، زمستان ۱۳۸۰، دوره ۱، شماره ۳؛ از صفحه ۵ تا صفحه ۴۶.
- ۷) صفوی، بیژن. (۱۳۸۳). بررسی قابلیت‌های اشتغال‌زایی بخش صنعت ایران، مجله پژوهشنامه اقتصادی دانشگاه علامه طباطبایی، تابستان ۱۳۸۳، دوره ۶، شماره ۱۹؛ از صفحه ۱۴۳ تا صفحه ۱۶۷.
- ۸) جهانگرد، اسفندیار. (۱۳۸۵). صنعت خودروسازی و جایگاه آن در اقتصاد ایران، مجله پژوهشنامه اقتصادی دانشگاه علامه طباطبایی، مقاله ۷، دوره ۶، شماره ۲۳ - شماره پیاپی ۴، زمستان ۱۳۸۵، صفحه ۱۸۳-۲۰۶.
- ۹) زرقي، امیرعلی و رحمانی زاده، حسین. (۱۳۹۷). ارزیابی اقتصادی صنعت بازیافت پسماند، هشتمین کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، عمران و بازآفرینی شهری، قم.
- ۱۰) مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۷). کتاب هنر تحریم‌ها، نگاهی از درون میدان، ریچارد نفیو.
- ۱۱) رحمانی، میترا. (۱۳۸۶). تحلیل تجارت دوجانبه ایران با شرکای تجاری و رتبه‌بندی شرکای تجاری: "مدل جاذبه"، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۱۲) روزنامه دنیای اقتصاد. (۱۴۰۰/۰۱/۱۸). شرکای تجاری ۱۴۰۰ در دو سناریو. شماره خبر: ۳۷۵۳۴۱۵.
- ۱۳) مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۴۰۰)، فایل اکسل واردات و صادرات دوازده ماهه ۱۳۹۹
- ۱۴) اتاق تهران، ۱۳۹۸، شاخص تمرکز کالاهای صادراتی کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۹
- ۱۵) موسسه مطالعات دین و اقتصاد، فروردین ۱۴۰۰، سخنرانی دکتر فرشاد مومنی با موضوع "عصر انتخاب‌های استراتژیک: درباره توافق همکاری اخیر با چین"
- ۱۶) و مجموعه از مصاحبه‌های انجام شده با متخصصین حوزه‌های مربوطه
- ۱۷) Conrad, J. L. (1995). "Drive That Branch": Samuel Slater, the Power Loom, and the Writing of America's Textile History. *Technology and culture*, 36(1), 1-28.
- ۱۸) Taylor D. (1988) The Textile Industry 1700–1850. In: *Mastering Economic and Social History*. Macmillan Master Series.

پیش‌بینی میزان صادرات ایران اقلام عمده پتانسیل صادراتی ایران بر حسب تعرفه ۶ رقمی HS	میزان استفاده ایران از پتانسیل صادراتی ۲۰۱۷-۲۰۱۸	صادرات عمده ایران به اوراسیا ۱۸-۲۰۱۶ و واردات عمده اوراسیا ۲۰۱۷-۱۸	
<ul style="list-style-type: none"> • فرض تحقق ۵۰ درصد پتانسیل صادراتی : ۶۱۵۸ میلیون دلار افزایش صادرات به روسیه • پتانسیل صادراتی ایران به روسیه: ۳۴۸۷ ردیف تعرفه • ۵۵۷ ردیف تعرفه، پتانسیل صادراتی بالای ۱ میلیون دلار دارد (مجموع ۱۱۹۳۶ میلیون دلار) - اقلام عمده شامل: <ul style="list-style-type: none"> - روغن‌های صنعتی (۲۷۱۰۱۹) - پلی‌اتیلن گرید لوله با چگالی کمتر از ۹۴٪ بجز نوع پودری (۳۹۰۱۱۰) - پلی‌اتیلن گرید فیلم به‌صورت غیرپودری با وزن مخصوص ۹۴٪ یا بیشتر (۳۹۰۱۲۰) - سنگ مس و کسالت‌های آن (۲۶۰۳۰۰) - سنگ آهن همانیت دانه‌بندی با خلوص آهن کمتر از ۴۰ درصد (۲۶۰۱۱۱) 	متوسط پتانسیل صادراتی ایران در تجارت با روسیه ۱۲۳۱۵ میلیون دلار، ۳۷۳ میلیون دلار مورد استفاده تجاری ایرانی کارایی صادراتی ایران در بازار روسیه ۳۰٪ (۹۷ درصد از ظرفیت بازار روسیه که معادل ۱۱۹۴۲ میلیون دلار است مورد استفاده تجار کشورمان قرار نگرفته است)	صادرات عمده ایران به روسیه: - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۲۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۷۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) واردات عمده روسیه: - تراکتورهای هسته‌ای دیگ بخار و آبگرم (۸۴) - ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزاء (۸۵) - وسائط نقلیه زمینی غیر از تریلر روی خط (۸۷) - محصولات دارویی (۳۰) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹)	۱. روسیه

<ul style="list-style-type: none"> • فرض تحقق ۵۰ درصد پتانسیل صادراتی: ۳۰۷۱ میلیون دلار افزایش صادرات به قزاقستان • پتانسیل صادراتی ایران به قزاقستان: ۳۴۳۵ ردیف تعرفه • ۶۰۱ ردیف تعرفه، پتانسیل صادراتی بالای ۱ میلیون دلار دارد (مجموع ۵۷۷۴ میلیون دلار) - اقلام عمده شامل: <ul style="list-style-type: none"> - روغن‌های صنعتی (۲۷۱۰۱۹) - بنزین (۲۷۱۰۱۲) - پلی‌اتیلن‌گرید فیلم به‌صورت غیر پودر با وزن مخصوص ۹۴ درصد بیشتر (۳۹۰۱۲۰) - شکلات، غیره حاوی کاکائو به‌صورت غیر از بلوک، تخته، میله یا قلم غیر مذکور در جای دیگر (۱۸۰۶۹۰) - سایر مکمل‌های دارویی برای خرده‌فروشی که تولید داخلی مشابه ندارند (۳۰۰۴۹۰) 	<p>متوسط پتانسیل صادراتی ایران در تجارت با قزاقستان ۶۱۵۷ میلیون دلار، ۶۷/۶۵ میلیون دلار مورد استفاده تجار ایرانی</p> <p>کارایی صادراتی ایران در بازار قزاقستان ۱/۱۱۰٪</p> <p>(۹۸/۹۰ درصد از ظرفیت بازار قزاقستان که معادل ۶۰۹۰ میلیون دلار است مورد استفاده تجار کشورمان قرار نگرفته است.)</p>	<p>صادرات عمده ایران به قزاقستان:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۲۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۷۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) <p>واردات عمده قزاقستان:</p> <ul style="list-style-type: none"> - راکتورهای هسته‌ای دیگر بخار و آبگرم (۸۴) - ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزاء (۸۵) - سرب و مصنوعات از سرب (۷۳) - وسائط نقلیه زمینی غیر از نوافل روی خط (۸۷) - سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (۲۷) 	<p>۳. قزاقستان</p>
<ul style="list-style-type: none"> • فرض تحقق ۵۰ درصد پتانسیل صادراتی: ۸۰۷ میلیون دلار افزایش صادرات به ارمنستان • پتانسیل صادراتی ایران به ارمنستان: ۳۱۱۵ ردیف تعرفه • ۲۵۷ ردیف تعرفه، پتانسیل صادراتی بالای ۱ میلیون دلار دارد (مجموع ۱۳۰۷ میلیون دلار) - اقلام عمده شامل: <ul style="list-style-type: none"> - روغن‌های صنعتی (۲۷۱۰۱۹) - بنزین (۲۷۱۰۱۲) - سایر مکمل‌های دارویی برای خرده‌فروشی که تولید داخلی مشابه ندارند (۳۰۰۴۹۰) - آلومینیوم به‌صورت کار نشده غیرمزوج (۷۱۰۱۱۰) - خمیر قطعات و احشاء مرغ و خروس از نوع خانگی بچ زده (۲۰۷۱۴) 	<p>متوسط پتانسیل صادراتی ایران در تجارت با ارمنستان ۱۶۱۴ میلیون دلار، ۲۰۱ میلیون دلار مورد استفاده تجار ایرانی</p> <p>کارایی صادراتی ایران در بازار ارمنستان ۱/۱۲٪</p> <p>(۸۸ درصد از ظرفیت بازار ارمنستان که معادل ۱۴۱۴ میلیون دلار است هنوز مورد استفاده تجار کشورمان قرار نگرفته است.)</p>	<p>صادرات عمده ایران به ارمنستان (۲۰۱۲-۱۸):</p> <ul style="list-style-type: none"> - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۲۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۷۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) <p>واردات عمده ارمنستان:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (۲۷) - راکتورهای هسته‌ای دیگر بخار و آبگرم (۸۴) - ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزاء (۸۵) - مروراید طبیعی یا پرورده، سنگ‌های تزئینی (۷۱) - محصولات دارویی (۳۰) 	<p>۳. ارمنستان</p>

			۴. بلاروس
<ul style="list-style-type: none"> • فرض تحقق ۵۰ درصد پتانسیل صادراتی: ۵۶۰۲ میلیون دلار افزایش صادرات به بلاروس • پتانسیل صادراتی ایران به بلاروس: ۳۰۳۰۰ ردیف تعرفه • ۵۵۷ ردیف تعرفه، پتانسیل صادراتی بالای ۱ میلیون دلار دارد (مجموع ۱۰۸۶۵ میلیون دلار) - اقلام عمده شامل: <ul style="list-style-type: none"> - مواد نفتی خام (۳۷۰۹۰۰) - روغن‌های صنعتی (۳۷۱۰۱۹) - نئوبتن (۳۷۱۰۱۲) - گوجه‌فرنگی تازه یا سرد کرده (۰۷۰۲۰۰) - سایر گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی شکل مانع شده غیر مذکور در ظروف یک‌هزار سانتیمتر مکعب و بیشتر (۳۷۱۱۱۹) 	<p>متوسط پتانسیل صادراتی ایران در تجارت با بلاروس ۱۱۲۰۵ میلیون دلار، ۸۳۶ میلیون دلار مورد استفاده تجارت ایرانی</p> <p>کارایی صادراتی ایران در بازار بلاروس ۰/۰۱۰۷٪</p> <p>۹۹/۹۳ درصد از ظرفیت بازار بلاروس که معادل ۱۱۱۹۷ میلیون دلار است هنوز مورد استفاده تجارت کشورمان قرار نگرفته است.</p>	<p>صادرات عمده ایران به بلاروس:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۳۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۲۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) - واردات عمده قرقیزستان: - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۳۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۲۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) - واردات عمده قرقیزستان: - سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (۳۷) - راکتورهای هسته‌ای دیگ بخار و آبگرم (۸۴) - کفش، کت و اشیاء همانند، اجزاء (۶۴) - ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزاء (۸۵) - لباس و متفرعات لباس، از کشف (۶۱) 	<p>صادرات عمده ایران به قرقیزستان:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۳۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۲۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) - واردات عمده قرقیزستان: - سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (۳۷) - راکتورهای هسته‌ای دیگ بخار و آبگرم (۸۴) - کفش، کت و اشیاء همانند، اجزاء (۶۴) - ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزاء (۸۵) - لباس و متفرعات لباس، از کشف (۶۱)
<ul style="list-style-type: none"> • فرض تحقق ۵۰ درصد پتانسیل صادراتی: ۱۰۴۹ میلیون دلار افزایش صادرات به قرقیزستان • پتانسیل صادراتی ایران به قرقیزستان: ۳۰۵۵ ردیف تعرفه • ۲۹۲ ردیف تعرفه، پتانسیل صادراتی بالای ۱ میلیون دلار دارد (مجموع ۱۷۹۹ میلیون دلار) - اقلام عمده شامل: <ul style="list-style-type: none"> - روغن‌های صنعتی (۳۷۱۰۱۹) - نئوبتن (۳۷۱۰۱۲) - سایر مکمل‌های دارویی برای خرده‌فروشی که تولید داخلی مشابه ندارند (۳۰۰۴۹۰) - کفش که در جای دیگر گفته نشده، قوزک پا را نمی‌پوشاند از کانچو پا (۶۴۰۲۹۹) - پلاستیک (۳۷۱۰۱۲) - میله‌های آهنی یا فولادی، گرم نورد شده دارای دندان، برآمدگی گودی یا بعد از نورد تاب داده شده، یا با تغییر شکل بافتگی‌های حاصل از نورد (۲۲۱۴۲۰) 	<p>متوسط پتانسیل صادراتی ایران در تجارت با قرقیزستان ۲۰۹۹ میلیون دلار، ۹/۳۹ میلیون دلار مورد استفاده تجارت ایرانی</p> <p>کارایی صادراتی ایران در بازار قرقیزستان ۰/۰۴۵٪</p> <p>۹۹/۵۵ درصد از ظرفیت بازار قرقیزستان که معادل ۲۰۸۹ میلیون دلار است مورد استفاده تجارت کشورمان قرار نگرفته است.</p>	<p>صادرات عمده ایران به قرقیزستان:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۳۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۲۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) - واردات عمده قرقیزستان: - سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (۳۷) - راکتورهای هسته‌ای دیگ بخار و آبگرم (۸۴) - کفش، کت و اشیاء همانند، اجزاء (۶۴) - ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزاء (۸۵) - لباس و متفرعات لباس، از کشف (۶۱) 	<p>صادرات عمده ایران به قرقیزستان:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سوخت‌های معدنی و روغن‌های معدنی (۳۷) - مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از پلاستیک (۳۹) - محصولات شیمیایی آلی (۲۹) - چدن، آهن و فولاد (۲۲) - سبزیجات، نباتات ریشه و غده‌های زیر (۰۸) - واردات عمده قرقیزستان: - سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی (۳۷) - راکتورهای هسته‌ای دیگ بخار و آبگرم (۸۴) - کفش، کت و اشیاء همانند، اجزاء (۶۴) - ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزاء (۸۵) - لباس و متفرعات لباس، از کشف (۶۱)

ماخذ: برگرفته از گزارش موافقتنامه تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، فروردین ۱۴۰